

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ

БАРАНЯК Володимир Михайлович - кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету "Львівська політехніка", ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6161-7862>

УДК 343.98

DOI 10.32782/NP.2022.2.14

У статті на підставі аналізу наукової літератури розглянуті особливості криміналістичної класифікації злочинів, визначено сучасний стан наукового забезпечення. Розглянуто підстави криміналістичної класифікації, якими є елементи криміналістичної характеристики злочинів, що виступають як основні її напрями. Досліджено та систематизовано підстави криміналістичної класифікації злочинів. Виділено особливості криміналістичної класифікації злочинів. Підбито підсумки та визначено перспективи подальших досліджень у цьому напрямі.

Ключові слова: криміналістична класифікація, елементи криміналістичної характеристики злочинів, кримінальне провадження.

Постановка проблеми

У класифікаційних дослідженнях злочинів криміналістична наука тривалий час використовувала, зазвичай, лише кримінально-правову класифікацію цих явищ, регламентовану кримінальними кодексами. Ця тенденція характерна і для сучасного етапу розвитку криміналістики. Безсумнівно, така класифікація є обґрунтованою та придатною для розв'язання низки криміналістичних завдань, але її застосування не завжди забезпечує у повному обсязі потреби криміналістичної теорії та слідчої практики, оскільки вона не може врахувати закономірностей, важливих у криміналістичному відношенні.

Аналіз останніх досліджень

Різні автори протягом тривалого часу пропонували класифікації злочинів за різними ознаками: за способом вчинення злочину; за ступенем приховування та маскування злочину; за злочинним досвідом особи, яка вчинила злочин; за місцем його вчинення; за особою підозрюваного, особою потерпілого; за обстановкою вчинення злочину тощо.

Велику увагу криміналістичній класифікації злочинів приділили Л. А. Сергєєв, А. Н. Колесніков, Р. С. Белкін, О. М. Васильєв, І. А. Возгрін, В. К. Гавло, І. Ф. Герасимов, В. О. Коновалова, В. А. Образцов, М. В. Салтевський, Н. А. Селіванов, В. Г. Танасевич та інші.

Мета статті полягає у розгляді особливостей криміналістичної класифікації злочинів на підставі аналізу наукової літератури, визначенні її наукового та практичного значення, дослідженні та систематизації підстав криміналістичної класифікації, якими виступають елементи криміналістичної характеристики злочинів, як основні її напрями, та визначенні перспектив наступних досліджень у цьому напрямі.

Виклад основних положень

Слід зауважити, що «чистої» криміналістичної класифікації злочинів не існує і існувати не може, оскільки саме поняття та явище «злочин» є не суто криміналістичним, а розроблено на основі кримінально-

правового поняття, закріпленого кримінальним законодавством.

Криміналістична класифікація, як і інші класифікації злочинів, у своїй структурі використовує такі структурні частини цілої системи, як рід, вид та група.

Така класифікація передбачає одночасно і наявність у кожній з частин специфіки виду та групи злочинів, властивості тільки їм, і водночас знань, що відображають всю сукупність цього роду.

Протягом багато часу різні автори пропонували свої класифікації злочинів за різними ознаками: за способом вчинення злочину, за способом приховування злочину; за злочинним досвідом особи, яка вчинила злочин; за місцем їх вчинення [1, с. 151-155]; за особою злочинця, особою потерпілого [2]; за обстановкою вчинення злочину, включаючи в останню сферу злочинної поведінки, типологічні та інші особливості особи злочинця, його злочинний досвід, вид та окремі властивості потерпілих [3].

Р. С. Белкін здійснив криміналістичну класифікацію злочинів за елементами їх складу як кримінально-правового поняття [4, с. 193-200]. Вважаємо, що запропонована Р. С. Белкіним класифікація є недостатньо повною. Так, класифікацію злочинів, пов'язаних з суб'єктами злочину, необхідно доповнити такими видами злочинів: злочини, які вчиняються особами психічно здоровими, з дефектами психіки (що не виключають осудності та виключають її); особами з алкогольною та наркозалежністю та особами, які не є такими. У класифікації злочинів, пов'язаних з об'єктом злочину, пропонуємо включити класифікацію злочинів залежно від різновиду потерпілих на злочини, потерпілими від яких є фізична особа, юридична особа, держава.

Найбільш істотний внесок у криміналістичну класифікацію злочинів зробив В. А. Образцов. Як класифікаційні ознаки автор використовує ознаки: злочину (злочинця, мотиву та мети злочину, об'єкта, засобів, процесу та результатів злочину); обстановки вчинення злочину; діяльності з виявлення та розслідування злочинів (суб'єкта розслідування, об'єкта розслі-

дування, завдань розслідування, засобів розслідування, процесу розслідування, результатів розслідування) [5, с. 80-127]. Можливість використання третьої групи ознак (ознаки діяльності з виявлення та розслідування злочинів) як підстав криміналістичної класифікації злочинів викликає у багатьох авторів суттєві заперечення [6]. На нашу думку, остання група не має жодного відношення до криміналістичної класифікації злочинів і повинна розглядатися в межах загальних положень методики розслідування злочинів. Що ж до другої групи підстав класифікації, то В. А. Образцов загалом обґрунтовано пропонує використовувати як критерії класифікації ознаки обстановки вчинення злочину, яка як зовнішнє середовище перебуває поза межами злочину. Крім того, існує і вузьке поняття обстановки вчинення злочину. У цьому розумінні обстановка діяння повністю входить у злочинне посягання і є одним з криміналістичних елементів злочину. Тому класифікація злочинів залежно від ознак обстановки вчинення злочину (у вузькому значенні) може входити до першої групи підстав криміналістичної класифікації злочинів, запропонованої В. А. Образцовим.

Вважаємо, що однією з наукових основ криміналістичної класифікації злочинів є криміналістична характеристика злочинів (далі – КХЗ), а її елементи є підставами класифікації – ознаками, які можуть бути покладені в основу логічного поділу. Обов'язковими елементами КХЗ, на нашу думку, є предмет злочинного посягання, спосіб вчинення злочину, суб'єкт злочину, наслідки злочинного діяння [7]. Як факультативні елементи ми виділяємо особистість потерпілого, обстановку вчинення злочину (що містить у собі місце і час вчинення злочину), мотиви і мету вчинення злочину (в умисних злочинах).

У літературі з предмету злочинного посягання виділяються злочини, що мають матеріальний предмет посягання (злочини, вчинені щодо людини (людей), її життя, майна), і злочини, предмет яких не матеріалізований, наприклад порушення авторських прав.

Злочини, що мають матеріальний предмет посягання, можна поділити на злочини, предметом яких є життя, здоров'я людини, майно (державне, фізичних та юридичних осіб) тощо. Зазначений поділ відноситься до кримінально-правової класифікації, але може бути розвинений стосовно криміналістичної класифікації злочинів. Ці види можуть бути піддані подальшому поділу. Так, злочини, що посягають на здоров'я людей, можуть бути поділені на групи залежно: 1) від застосування щодо потерпілого насильства; 2) від характеру заподіяної їм шкоди (матеріальний, фізичний і моральний), його особливостей, статевої та вікової категорії потерпілих, їх кількості, ставлення до злочинця тощо [5, с. 98].

За способом вчинення злочину можна класифікувати на злочини, що реалізуються: 1) шляхом вчинення активних дій та 2) шляхом утримання від необхідних дій [8, с. 9-11].

В. А. Образцов цілком обґрунтовано вважає, що доцільно під час класифікації злочинів виходити зі специфіки: 1) способів, що застосовуються злочинцем під час вчинення злочинів в умовах суспільно корисної професійної діяльності та поза цими умовами; 2) способів, характерних для певних галузей господарства та видів діяльності, поведінки у побуті, для певних типів (груп) осіб (посадових осіб, рецидивістів тощо). При подальшій класифікації можуть використовуватися зв'язок способів з певними видами знарядь та іншими засобами, ситуаціями їх застосування (вчинення злочинів відкрито і таємно; на вулиці, у транспорті, що рухається, тощо) і ознаки способів, властивих окремим видам і різновидам злочинів [5, с. 89]. Зокрема, під час класифікації злочинів за засобами їх вчинення виділяються, по-перше, злочини, вчинені за допомогою певних знарядь, тобто збройні; по-друге, злочини, вчинені без використання будь-яких засобів, тобто беззбройні.

Залежно від видів знарядь, що використовуються, класифікація може бути продовжена. Перша група включає злочини, вчинені: 1) за допомогою традиційних чи

високотехнологічних засобів (комп'ютерні злочини та інші); 2) безконтактним (неправомірний доступ до комп'ютерної інформації тощо) та контактним способами (шляхом використання механічного, біологічного, хімічного впливу). Істотне значення для класифікації та розслідування злочинів відіграє знання про використання злочинцем як знаряддя злочину зброї, предметів, що застосовуються як зброя та інших предметів; а також використання заздалегідь підготовленої зброї злочину або випадкових предметів.

Злочини за суб'єктом його вчинення класифікуються залежно: 1) від біологічних властивостей людини (віку, статі тощо); 2) від соціально зумовлених властивостей [9] (соціального, зокрема і професійного оточення; наявності чи відсутності фізичних недоліків, психічних аномалій тощо). Класифікація залежно від біологічних та соціально зумовлених властивостей людини має важливе криміналістичне значення, оскільки вона характеризує специфіку тієї чи іншої злочинної діяльності, її слідів, діяльності з виявлення та розслідування злочинів, вчинених певними видами злочинців.

При цьому всередині кожного роду можливий подальший поділ. Наприклад, залежно від наявності або відсутності в особи злочинного досвіду виділяють злочини, вчинені вперше, та злочини, вчинені за наявності раніше вчиненого злочину. Останній рід може бути поділений на такі види: допенітенціарні, пенітенціарні та постпенітенціарні злочини. «Водночас кожній із цих підгруп властива своя специфіка. Так, для пенітенціарних злочинів, через закритість виправної установи, обмежено місце вчинення злочинів, а також коло осіб, які їх вчинили. Наприклад, приступаючи до розслідування вбивства у виправній установі, слідчий уже знає місце вчинення злочину та місце знаходження кола підозрюваних осіб» [10]. У свою чергу, ці види можуть бути класифіковані на групи. Так, наприклад, пенітенціарні злочини В. В. Ніколайченко класифікує залежно від терміну позбавлення волі, що відбувається, від типу злочинної поведін-

ки та місця вчинення злочинів [10, с. 82-85].

Криміналістична класифікація злочинів здійснюється і в залежності від наслідків злочинного діяння. Ми зупинимося лише на слідах, що є частиною таких наслідків. Для криміналістики особливу актуальність має класифікація злочинів залежно від співвідношення часу утворення слідів і часу їх виявлення під час розслідування. За цим критерієм можна розмежувати: 1) злочини, що розслідуються за гарячими слідами, коли між вчиненням злочину і часом їх виявлення є невеликий проміжок часу (від кількох годин до трьох діб). Тут з'являється можливість ефективно використовувати доказову та тактичну інформацію, отриману під час огляду місця події, та своєчасно вживати заходів щодо розшуку злочинців; 2) злочини, розслідування яких починається після закінчення періоду часу від чотирьох діб і до року; 3) злочини минулих років.

Класифікація злочинів за мотивом їх вчинення має як кримінально-правове, так і криміналістичне значення. Роди злочинів, що виділяються на цій підставі, можуть бути конкретизовані і доповнені злочинами, що вчиняються: 1) з корисливих спонукань; 2) задоволення сексуальних спонукань; 3) для полегшення вчинення інших злочинів; 4) для приховування інших злочинів, уникнення відповідальності за їх вчинення; 5) у зв'язку з перевищенням меж необхідної оборони; 6) у зв'язку з реалізацією хибно зрозумілих особистих та суспільних інтересів; 7) у зв'язку з бажанням досягти певної мети з найменшими витратами і зусиллями [5, с. 87].

Криміналістично значущі ознаки обстановки вчинення злочину можуть бути використані як основа криміналістичної класифікації злочинів. Видається найбільш правильним розподіл елементів обстановки вчинення злочинів на природно-кліматичні умови (температурні умови, особливості природного ландшафту, умови різної пори року та частин доби тощо) та соціальні умови. Обидві групи умов перебувають між собою у постійній взаємодії [5, с.87].

Самостійне наукове і практичне значення мають такі криміналістичні класифікації злочинів:

1) за ступенем доступності для сприйняття його обставин та наслідків – відкриті та таємні. Відкриті, у свою чергу, можуть бути очевидними та неочевидними. Таємні можна розділити на латентні та легковиявлені;

2) за видом впливу на об'єкт посягання – злочини, пов'язані з фізичним, біологічним, хімічним та психічним впливом;

3) за особливостями взаємодії із жертвою злочину: а) злочини, пов'язані з фізичним впливом на жертву злочину;- б) злочини, пов'язані з психічним впливом на жертву (погрози, обман та зловживання довірою);

4) за структурною складністю – прості (одноетапні) та складні (багатоетапні);

5) щодо локалізації злочинних дій:- а) злочини, для яких характерна локалізація злочинних дій в одному місці; б) серійні злочини.

Висновки

Підсумовуючи вищевикладене, слід підкреслити, що у статті висвітлено лише окремі перспективні напрямки криміналістичної класифікації, які, на наш погляд, необхідно піддати подальшій розробці та детальному дослідженню.

Звісно ж, що криміналістичні класифікації злочинів істотно впливають на більшість системних досліджень злочинної діяльності в криміналістиці, розробку методичних рекомендацій щодо їх розслідування та попередження. На їх основі створюються нові методики розслідування злочинів і коригуються існуючі. У зв'язку з реалізацією методичних рекомендацій криміналістична класифікація злочинів має як теоретичне, так і практичне значення.

Література

1. Герасимов И. Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. Свердловск : Средне-Уральское изд-во, 1975. С.151-155.

2. Возгрин И. А. Криминалистическая методика расследования преступлений. Москва, 1995. 486 с.
3. Криминалистика: учебник / Под ред. Н. П. Яблокова. Москва, 1995. 781 с.
4. Криминалистика: учебник / Под ред. Р. С. Белкина. Москва: Юрид. лит., 1979. 464 с.
5. Образцов В. А. Криминалистическая классификация преступлений. Красноярск : Из-во Красноярского ун-та, 1988. С. 80-127.
6. Головин А. Ю. Криминалистическая систематика / Под общ. ред. Н. П. Яблокова. Москва, 2002. 142 с.
7. Лаврухин С. В. Поведение преступника как объект криминалистического моделирования. Саратов, 2006. 28 с.
8. Жордания И. Ш. Понятие, классификация и правовое значение способов совершения преступлений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Тбилиси, 1971, С. 9-11.
9. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования. Москва : Юрид. лит., 1973. 216 с.
10. Николайченко В. В. Пенитенциарные и постпенитенциарные преступления как объект криминалистического исследования / Под ред. В. И. Комиссарова. Саратов, 2005. С. 78.
- crimes]. Krasnoyarsk : Iz-vo Krasnoyarskogo un-ta. S. 80-127. [in Russian].
6. Golovin A. YU. (2002). *Kriminalisticheskaya sistematika* [Criminalistics systematization] / Pod obsch. red. N. P. Yablokova. Moskva. 142 s. [in Russian].
7. Lavruhin S. V. (2006). *Povedenie prestupnika kak obyekt kriminalisticheskogo modelirovaniya* [Behavior of criminal as object of criminalistics design]. Saratov. 28 s. [in Russian].
8. Jordaniya I. SH. (1971). *Ponyatie, klassifikatsiya i pravovoe znachenie sposobov soversheniya prestupleniy* [Concept, classification and legal value of methods of committing crime]: Avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk. Tbilisi. S. 9-11. [in Russian].
9. Luzgin I. M. (1973). *Metodologicheskie problemy rassledovaniya* [Methodological problems of investigation]. Moskva : YUrid. lit. 216 s. [in Russian].
10. Nikolaychenko V. V. (2005). *Penitentsiarnyye i postpenitentsiarnyye prestupleniya kak obyekt kriminalisticheskogo issledovaniya* [Penitentiary and postpenitentiary crimes as object of criminalistics research] / Pod red. V.I. Komissarova. Saratov. S. 78. [in Russian].

References

1. Gerasimov I.F. (1975). *Nekotoryye problemyi raskryitiya prestupleniy* [Some problems of opening of crimes]. Sverdlovsk : Sredne-Uralskoe izd-vo,. S.151-155. [in Russian].
2. Vozgrin I.A. (1995). *Kriminalisticheskaya metodika rassledovaniya prestupleniy* [Criminalistics methodology of investigation of crimes]. Moskva,. 486 s.- [in Russian].
3. Kriminalistika [Criminalistics]: uchebnik / Pod red. N. P. Yablokova. Moskva, 1995. 781 s. [in Russian].
4. Kriminalistika [Criminalistics]: uchebnik / Pod red. R.S. Belkina. Moskva: YUrid. lit., 1979. 464 s. [in Russian].
5. Obratsov V.A. (1988). *Kriminalisticheskaya klassifikatsiya prestupleniy* [Criminalistics classification of

Baranyak Volodymyr

Associate Professor of Criminal Law and Procedure
Educational and Scientific Institute of Law,
Psychology and Innovative Education
Lviv Polytechnic National University,
Candidate of Chemical Sciences, Associate
Professor

MAIN DIRECTIONS OF CRIMINAL CLASSIFICATION OF CRIMES

On the basis of the analysis of scientific literature of pre-trial investigation, the peculiarities of forensic classification of crimes are considered, the modern state of scientific support is determined. The grounds of forensic classification, which are elements of forensic characteristic of crimes, acting as its main directions, are considered. The grounds for forensic classification of crimes are investigated and systematized. Features of forensic classification of crimes are highlighted. The

results and prospects of further researches in this direction are summed up.

Key words: forensic classification, elements of forensic characterization of crimes, criminal proceedings.

Formulation of the problem. In the classification of crimes, forensic science has long used, as a rule, only the criminal law classification of these phenomena, regulated by criminal codes. This trend is characteristic of the current stage of development of criminology. Undoubtedly, such a classification is reasonable and suitable for solving a number of forensic problems, but its application does not always fully meet the needs of forensic theory and investigative practice, as it can not take into account the laws important in forensic terms.

Presentation of the main provisions. Forensic classification, like other classifications of crimes, uses in its structure such structural parts of the whole system as genus, species and group.

Such a classification assumes both the presence in each of the parts of the specifics of the type and group of crimes, unique to them, and at the same time knowledge that reflects the whole set of this kind.

We believe that one of the scientific bases of forensic classification of crimes is the forensic characterization of crimes and its elements are the basis of classification - features that can be used as a basis for logical division. Mandatory elements of the forensic classification of crimes, in our opinion, are the subject of criminal encroachment, the method of committing the crime, the subject of the crime, the consequences of the crime.

Conclusions. The article highlights only some promising areas of forensic classification, which, in our opinion, need to be further developed and studied in detail.

Of course, forensic classifications of crimes significantly affect most systematic studies of criminal activity in forensics, the development of guidelines for their investigation and prevention. Based on them, new methods of crime investigation are created and existing ones are corrected. In connection with the implementation of methodological recommendations forensic classification of crimes has both theoretical and practical significance.